

Η φιλοσοφική σκέψη στον Δυτικό Μεσαίωνα - Γιατί η Αναγέννηση έγινε στην Δύση

(Πατήστε στις εικόνες για μεγέθυνση και περιγραφή).

Γιατί η Αναγέννηση έγινε στην Δύση

Λίστα δημοσιεύσεων

Η φιλοσοφική σκέψη στον Δυτικό Μεσαίωνα

Η Χαρτογραφία μέχρι το 1492

Η Τεχνολογία και το Βυζάντιο

Η Παιδεία στο Βυζάντιο, Μιχαήλ Ψελλός, Ιωάννης Ιταλός, Νικηφόρος Γρηγοράς και το εκκλησιαστικό κατεστημένο

Γνώμες των χριστιανών Πατέρων για την ελληνική παιδεία και τους αρχαίους Έλληνες σοφούς - Η δυσφήμιση των Ελλήνων από την Ορθοδοξία

Η φιλοσοφική σκέψη στον Δυτικό Μεσαίωνα

Εισαγωγή

Ένας από τους γνωστούς “εθνικούς” μας μύθους, διαδεδομένος στην κοινότητα των Νεο-ρωμιών, είναι ότι η Αναγέννηση προήλθε από τους Βυζαντινούς λόγιους, οι οποίοι με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης πήγαν στην Δύση και εκεί τους “δώσαμε” τα φώτα του πολιτισμού που εδώ τα είχαμε σε αφθονία.

Εδώ θα δούμε την δημιουργία-εξέλιξη της φιλοσοφίας στην Δύση, καθώς και τις επιρροές που είχε, για να καταλάβουμε τι είναι αυτό που διαφοροποίησε τελικά την Δύση με την Ανατολή, γιατί και πως έγινε η Αναγέννηση εκεί που έγινε και όχι κάπου αλλού, όπως ας πούμε στο Βυζάντιο ή στο Ισλάμ.

Το παρόν δεν είναι πλήρης εξιστόρηση όλων των φιλοσοφικών ρευμάτων και θέσεων, παρά επιλογή κάποιων χαρακτηριστικών στοιχείων για να καταλάβουμε ποια ήταν η διαφορά στην Ευρώπη σε σχέση με το Βυζάντιο, που υποτίθεται μας είναι πιο γνωστό, κυρίως επιλεκτικοί σε αυτά που οδήγησαν στην εξέλιξη, δηλαδή την Αναγέννηση, για να καταλάβουμε καλύτερα, γιατί αυτή δεν μπορούσε να γίνει στο Βυζάντιο .

“Αναγέννηση” σημαίνει ότι ξαναγεννιέται κάτι που πέθανε. Αυτό που πέθανε ήταν η ελευθερία, και κυρίως η ελευθερία έκφρασης του ανθρώπου. Δηλαδή το να τολμά, το ανθρώπινο πνεύμα, χωρίς εσωτερικές ή εξωτερικές αναστολές, να σκέπτεται, να εκφράζεται και να διαλέγεται ελεύθερα. Αυτό είχε χαθεί με τον Μεσαίωνα σε Ανατολή και Δύση, και αυτό επιτεύχθηκε με την Αναγέννηση στην Δύση και φαίνεται από την φιλοσοφική σκέψη και την τέχνη, την στιγμή που η Ανατολή έμπαινε συνειδητά βαθύτερα σε αυτόν.

Ο Πρώιμος Μεσαίωνας

Ας δούμε τι συνέβαινε στην Δύση την περίοδο από τον 5-6^ο αιώνα, δηλαδή την εποχή του Ιουστινιανού και μέχρι τον 8^ο αιώνα, δηλαδή την εποχή του Καρλομάγνου. Η εποχή από τον Θεοδοσίο ως τον Ιουστινιανό, έχει ένα βασικό χαρακτηριστικό: Την απαγόρευση της αρχαίας λατρείας και όλων των άλλων θρησκευτικών πεποιθήσεων, ακόμα και των διαφορετικών εκφράσεων του Χριστιανισμού. Με τον Ιουστινιανό όμως, που ξεκινάει και η εποχή που λέμε Μεσαίωνα, πέρα από τις αυστηρές και εντεινόμενες απαγορεύσεις, έχουμε την όλο και περισσότερο ταύτιση της Εκκλησίας με το κράτος και τον υποχρεωτικό εκχριστιανισμό όλων, ακόμα και των νηπίων, το κλείσιμο της Ακαδημίας στην Αθήνα και το κάψιμο των βιβλίων του Κέλσου, του Πορφύριου και του Ιουλιανού (που έγιναν νωρίτερα). Έτσι, εξαφανίζεται υποχρεωτικά κάθε άλλη σκέψη και άποψη αντιρρητική ως προς τον Χριστιανισμό, ενώ κάθε διαφορετική θεώρηση ακόμα και μέσα στον Χριστιανισμό, πατάσσεται αυστηρά σαν αίρεση. Η πολιτική του Ιουστινιανού να αφαιρέσει την αυτοτέλεια των πόλεων, με αποτέλεσμα αυτές να μαραζώσουν οικονομικά υπέρ της Κωνσταντινούπολης, η μεγάλη φορολογία

των Επαρχιών και η οικονομική κακομεταχείριση όπως έχει δειχθεί ήδη στο άρθρο “Μεσαίωνας στην Ανατολή” και τέλος οι εισβολές γερμανικών λαών στην Δυτική Ευρώπη, αλλάζει το σκηνικό, όχι μόνο στον πνευματικό τομέα, αλλά και στην ίδια την όψη της αυτοκρατορίας.

Στην Ανατολή, μπαίνουμε πλέον στην Μέση Βυζαντινή εποχή, από εδώ και πέρα έχουμε τα γνωστά χαρακτηριστικά του Βυζαντίου και απομακρυνόμαστε οριστικά από την Ύστερη Αρχαιότητα, ακολουθεί η Εικονομαχία, αλλά κρατιέται η κρατική δομή και η Εκκλησία βγαίνει κερδισμένη και απόλυτος κυρίαρχος, που ελέγχει από εδώ και πέρα όλο και περισσότερο την εξουσία. Στην Δύση, οι ανακατατάξεις δημιούργησαν μια κατακερματισμένη πολιτική σκηνή με πολλούς ηγεμόνες, και έτσι η Εκκλησία αν και έπαιξε έναν συνδετικό ρόλο στον πνευματικό τομέα, δεν είχε την απόλυτη και ξεκάθαρη εξουσία που είχε στην Ανατολή, όσο και αν το προσπάθησε, ενώ ανέλαβε αυτοκλήτως ένα δύσκολο έργο, να εκχριστιανίσει και να ενσωματώσει τους “βαρβάρους” στην πίστη της.

Στον θεολογικό-φιλοσοφικό τομέα, η λατινόφωνη παράδοση είχε έναν επιπλέον πατέρα τον Αυγουστίνο (4-5^{ος} αιώνας), που έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην βούληση, **αλλά έδωσε στην ίδια την αμφιβολία, την δυνατότητα της έρευνας και της γνώσης και που πρόβαλλε ιδιαίτερα την αξία του Λόγου** (όχι μόνο ως λογική, αλλά και ως γνώμονα του καλού και του ωραίου), επηρέασε από εκεί και πέρα βαθιά όλη την δυτική σκέψη. Το κοινό με την Ανατολή (Ιωάννης ο Δαμασκηνός) ήταν η χρήση της αρχαίας λογικής για να δοθεί αυστηρή λογική διάρθρωση στο χριστιανικό δόγμα και την διδασκαλία. Η βασική διαφορά στον τομέα αυτόν με την Ανατολή, είναι ότι στην Ανατολή λόγω της ελληνικής γλώσσας, υπήρχε μεγαλύτερη εξοικείωση με την αρχαία ελληνική γραμματεία, μόνο που όπως πρότειναν και οι Πατέρες της Εκκλησίας, δεν τους ενδιέφεραν οι “σαθρές” τους ιδέες, αλλά έπρεπε να επιλέγουν όσα ήσαν συμβατά με την πίστη τους, και επίσης τους ενδιέφερε η “καλλιπέπια της γλώσσας”. Αυτό συνεχίστηκε σε όλο το Βυζάντιο με κάποιες αξιοσημείωτες αλλά συγκεκριμένες εξαιρέσεις που δεν αφέθηκαν από το εκκλησιαστικό κατεστημένο που είχε όλο και μεγαλύτερη εξουσία να εξελιχθούν, όπως δείξαμε στο άρθρο “Η Ορθοδοξία και η άλλη άποψη”. Στην Δύση, αντίθετα, δεν τους ενδιέφερε καθόλου η γλώσσα, αλλά η ουσία των κειμένων των αρχαίων φιλοσόφων και πως θα χρησιμοποιούσαν την ουσία αυτή σαν επιχείρημα στην θεολογία τους αρχικά, αλλά όπως θα δούμε αργότερα σταδιακά δούλεψε και στην υπέρβαση ή και αναίρεσή της. Κάτι που μάλλον επέδρασε ίσως θετικά, ήταν ότι από την αρχαία φιλοσοφία είχαν αρχικά πολύ λίγα

κείμενα και την έβλεπαν πιο θετικά από την Ανατολή. Αυτή ίσως είναι και η πρώτη βασική διαφορά που έδωσε άλλη δυναμική στην Δύση, η ίδια η γλώσσα. Άλλη μια εμπλοκή προήλθε από τον επηρεασμό της δυτικής φιλοσοφίας από νεοπλατωνικές επιδράσεις οφειλόμενες στον Ψευδο-Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη, που από τον 9ο αιώνα και μετά θα δημιουργήσουν τελικά το ερώτημα για την μεταφυσική σημασία των εννοιών γένους, που θα γίνει κεντρικό φιλοσοφικό πρόβλημα και θα οδηγήσει σε έντονες διαλογικές διαμάχες.

Κάτι άλλο που πρέπει να τονιστεί, είναι ότι η “γνώση” σε όλη αυτή την περίοδο ήταν μέσα από την Εκκλησία. Αυτό ήταν φυσικό αποτέλεσμα των ανακατατάξεων που έφεραν οι μετακινήσεις, οι εισβολές, η ανασφάλεια αλλά και η νομοθεσία που κατάργησε την εκπαίδευση από μη χριστιανούς. Αν κάποιος ήταν “θεωρητικής κατεύθυνσης”, ή δεν ήταν ο εύρωστος και ανθεκτικός και που θα γινόταν στρατιώτης ή γεωργός, μόνο μία επιλογή είχε: Να πάει να ζήσει ή να σταδιοδρομήσει στην Εκκλησία ή τις πολυάριθμες μονές, εκεί θα μπορούσε σε κάποιο βαθμό να μορφωθεί.

Η γνώση και η μάθηση λοιπόν ήταν στα μοναστήρια και ήταν αυτή που συνεχιζόταν από την αρχαία ρωμαϊκή εποχή, δίδασκε δηλαδή το trivium και το quadrivium εκχριστιανισμένα φυσικά. Εκεί υπήρχαν όπως και στην Ανατολή, τόσο βιβλιοθήκες όσο και αντιγραφείς για την διατήρησή τους. Φυσικά την πρωτοπορία είχαν τα λατινικά κείμενα, αλλά γνωρίζουμε πολύ καλά ότι υπήρχαν και ελληνικά.

Μέχρι και τον 4^ο αιώνα, όλοι οι μορφωμένοι Ρωμαίοι ήξεραν αρκετά καλά Ελληνικά και δεν είχαν πρόβλημα να τα μελετήσουν απευθείας. Μετά τον 5^ο αιώνα και τον περιορισμό των επαφών με την Ανατολή, προφανώς ήταν λίγοι. Έτσι υπήρξε ανάγκη μετάφρασης και τα πιο σημαντικά έργα άρχισαν σταδιακά να μεταφράζονται στα Λατινικά. Οι γνωστότεροι μεταφραστές ήταν ο Βοήθιος (5^{ος} αιώνας) ο Κασσιόδωρος (6^{ος} αιώνας) και ο Ισίδωρος (6-7^{ος} αιώνας).

Η “Αναγέννηση” του Καρλομάγνου

Το πολιτικό έργο του Καρλομάγνου που γεννήθηκε το 742, έγινε βασιλιάς των Φράγκων το 768, στέφθηκε από τον πάπα αυτοκράτορας το 800 και πέθανε το 814, ήταν η για πρώτη φορά μετά από τρεις

αιώνες, πολιτική ενοποίηση της Δυτικής Ευρώπης.

Ο Καρλομάγνος κατάλαβε πολύ γρήγορα ότι για να σταθεροποιήσει την ενότητα αυτή, έπρεπε να υπάρξει πολιτιστική ανάπτυξη, για να αποδεσμευτεί πλήρως από το Βυζάντιο. Έτσι αν και ο ίδιος ήταν πρακτικά αμόρφωτος, στράφηκε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην παιδεία. Μέχρι τότε σχολεία υπήρχαν μόνο στα μοναστήρια όπως είδαμε. Ενίσχυσε λοιπόν τις μονές που είχαν εκπαιδευτικό έργο, δημιούργησε μία σχολή στο παλάτι, γνωστή και ως “Πανεπιστήμιο του Παλατίνου”, στο Άαχεν (σύνορα σημερινής Γερμανίας με Ολλανδία και Βέλγιο), με οργανωτή τον Αλκίνο. Επίσης δημιούργησε νέα σχολεία σε όλη την επικράτεια, εξαρτημένα μεν από καθεδρικούς ναούς, στις κυριότερες πόλεις, αφού οι πρώτοι καθηγητές ήταν εκ των πραγμάτων ιερωμένοι, αλλά εκτός της Εκκλησίας και με την διαρκή αιγίδα της πολιτείας, κάτι που θα βοηθήσει αργότερα την ανεξαρτησία τους.

Ο Αλκίνος, που διεύθυνε την σχολή από το 782 έως το 796, δημιούργησε στην πραγματικότητα ένα κέντρο εκπαίδευσης για αυτούς που θα κατεύθυναν την πολιτισμική εξέλιξη της Ευρώπης στους επόμενους αιώνες. Αναδιοργάνωσε επίσης το σύστημα αντιγραφής σπάνιων βιβλίων, έστειλε αντιγραφείς σε απομακρυσμένα μέρη για να αντιγράψουν σπάνια και άγνωστα βιβλία και δημιούργησε ένα νέο σύστημα γραφής που επιβλήθηκε σε όλη την Ευρώπη.

Μετά τον Καρλομάγνο, η ίδια η σχολή του Άαχεν μεταφέρθηκε στο Παρίσι (χωρίς να σταματήσει η λειτουργία στο Άαχεν, τουλάχιστον μέχρι την καταστροφή που έγινε από μια επιδρομή των Βίκινγκς τέλη του 9^{ου} αιώνα, το παλάτι συνέχισε να χρησιμοποιείται μέχρι και τον 15^ο αιώνα χωρίς να ξέρουμε τι έγινε η σχολή) την δεκαετία του 870 και δημιούργησε πληθώρα σχολών, που ήταν και οι πρόδρομοι του ξακουστού πανεπιστημίου του Παρισιού που δημιουργήθηκε σε ενάμιση αιώνα.

Η Καρολίγγεια “Αναγέννηση” όπως ονομάστηκε το πρόγραμμα σπουδών του Καρλομάγνου, ήταν μια αναδιοργάνωση, τυποποίηση και εξάπλωση της ήδη υπάρχουσας παιδείας. Το σημαντικότερο όμως έργο ήταν ότι η παιδεία φεύγει από την αποκλειστικότητα της Εκκλησίας και γίνεται συναρμοδιότητα και φροντίδα του κράτους. Παρά τον νέο κατακερματισμό στην πολιτική εξουσία, οι δομές αυτές συνέχισαν να λειτουργούν και έχουμε αργότερα την άνθηση των πανεπιστημίων σε πολλές πόλεις, αλλά και την αντιπαράθεση πανεπιστημιακών με

τους εκκλησιαστικούς που θα οδηγήσουν τις εξελίξεις στην νεότερη εποχή.

Ιωάννης Σκώτος Εριγένης (810-877)

Το προσωνύμιο “Σκώτος” προέρχεται από την Scotia Major, όπως ονομαζόταν εκείνη την εποχή η Ιρλανδία. Νεοπλατωνιστής φιλόσοφος, που σπούδασε σε μοναστήρι στην περιοχή του και το 850 βρέθηκε καθηγητής στο Παλατινάτο με εντολή του Καρόλου του Φαλακρού, διαδόχου του Καρλομάγνου. Επειδή γνώριζε Ελληνικά, μετέφρασε τα βιβλία του Ψευδο-Διονύσιου του Αρεοπαγίτη στα Λατινικά, που διαδόθηκαν από εκεί σε όλη την Ευρώπη, επίσης μετάφρασε κείμενα του Μάξιμου και του Γρηγορίου Νύσσης.

Έγραψε ένα ογκωδέστατο έργο, το De Divisione Naturae (Περί της διαίρεσης της φύσης). Εισάγει την φυσική θεολογία, θεωρώντας ότι υπάρχει ταύτιση μεταξύ φύσης και Θεού. Η πλέον σημαντική επιρροή του έργου του ήταν οι επιστημολογικές του απόψεις. Είναι από τους πρώτους που χρησιμοποιούν την ορολογία *recta ratio* (ορθός λόγος) και υποστήριζε ότι η πίστη και ο λόγος έχουν σχέση συμπληρωματική. **Υποστήριζε ότι η λογική ικανότητα του ανθρώπου δεν χρειάζεται μια αυθεντία για να είναι αληθής, όπως και αν μια αυθεντία έρχεται σε αντίθεση με την λογική, η θέση της έχει πρόβλημα.** Σημειώστε ότι είμαστε ακόμα στον 9^ο αιώνα.

Ο Ιωάννης δημιούργησε τόσο ηθικές όσο και πολιτικές επιρροές. Η θέση του Ιωάννη για τους κακούς και τους δαίμονες, συμπέρασμα της οποίας ήταν ότι την θέωση θα απολαύσουν μόνο οι εκλεκτοί, επηρέασε αρνητικά αργότερα και αν και το έργο του καταδικάστηκε από τον πάπα το 1225, επειδή θεωρούσε ότι οδηγεί στον πανθεϊσμό, αν και κάηκαν αρκετά από τα αντίγραφα του βιβλίου του, είχε ήδη αποκτήσει μεγάλη δυναμική στο σύστημα παιδείας και βοήθησε σε έναν σταδιακό εξορθολογισμό του χριστιανικού δόγματος, αλλά είχε και άλλες επιπτώσεις, για παράδειγμα στην πολιτική του θεωρία. Σύμφωνα με αυτή η απόλυτη μοναρχία, ήταν θέληση του Θεού και όχι συμβόλαιο με τον λαό, όπως εθεωρείτο στην ρωμαϊκή εποχή. Η θέση αυτή ήταν εξέλιξη της θέσης του Αυγουστίνου (De Civitate Dei - Η πολιτεία του Θεού). Οι θέσεις αυτές ήταν και η τεκμηρίωση για την ενίσχυση της απόλυτης μοναρχίας, με αδίσταχτη χρήση βίας,

κυρίως για τον εκχριστιανισμό των παγανιστών, που έδωσε σε κάποιο βαθμό και μια πολιτική σταθερότητα στον Μεσαίωνα. Οι ιδέες του Ιωάννη Σκώτου Εριγένη καθόρισαν μαζί με του Αυγουστίνου, την φιλοσοφία και την σκέψη της Δύσης μέχρι τον 10^ο αιώνα.

Ο Άνσελμος (1033 - 1063), υποστήριζε ότι η αλήθεια της θεολογίας, μπορεί να υποστηριχθεί από την αλήθεια της φιλοσοφίας, και για αυτό ο θεολόγος πρέπει να ενδιαφέρεται και να γνωρίζει τις μεθόδους της φιλοσοφίας. Επίσης θεωρούσε ότι **η λογική μπορεί να βοηθήσει όχι μόνο στην κατανόηση αλλά και στην απόδειξη των αληθειών περί Θεού** και για τον λόγο αυτό διατύπωσε 4 “λογικά” επιχειρήματα **για να αποδείξει την ύπαρξή του**. Τα επιχειρήματα αυτά είχαν ευρεία απήχηση όσο και απόρριψη, κυρίως τον 13^ο αιώνα.

Αραβική φιλοσοφία (9ος-12ος αιώνας) και επίδρασή της

Οι Άραβες, ένας λαός φυλάρχων, οι οποίοι ενώθηκαν λόγω του Μωάμεθ τον 6^ο αιώνα, εξαπλώθηκαν ταχύτατα στην Μέση Ανατολή και ευνοήθηκαν ιδιαίτερα από την δυσβάστακτη φορολογία του Βυζαντίου στις επαρχίες του και τους θρησκευτικούς διωγμούς κατά των Μονοφυσιτών, διότι οι Μονοφυσιτικοί πληθυσμοί θεώρησαν τους Άραβες τελικά πιο φιλικούς και ανεκτικούς από τους Βυζαντινούς.

Μεταξύ του 7^{ου} και του 12^{ου} αιώνας, έχουμε μια άνθηση στον αραβικό πολιτισμό που ξεκίνησε από το Χαλιφάτο των Αββασιδών και προήλθε από την αφομοίωση πολιτισμικών στοιχείων των λαών που είχαν κατακτήσει, κυρίως των νεστοριανών χριστιανών πρώην Βυζαντινών της σχολής της Συρίας. Σύροι και Άραβες μεταφραστές, μετέφραζαν από τα Συριακά στα Αραβικά, ό,τι θεωρούσαν ότι δεν βλάπτει το δόγμα τους (φιλοσοφία, φυσικές επιστήμες, ιατρική, μαθηματικά), και ακολούθησαν νέες αραβικές μεταγραφές που διαδόθηκαν σε όσες μουσουλμανικές χώρες υπήρχε ανεπτυγμένη παιδεία. Ο σπουδαιότερος μεταφραστής και σχολιαστής ήταν ο Hunain Ibn Ishaq (809- 873) στην Βαγδάτη. Η εξέλιξη αυτή έφερε τον 11^ο αιώνα τέσσερα ξακουστά πανεπιστήμια στον αραβικό κόσμο, της Φεζ στον Μαρόκο, της Κόρδοβας στην Ισπανία, του Ελ-Αζαρ στο Κάιρο, και της Βαγδάτης στην Περσία, με σπουδές στην ιατρική, την νομική, την αρχιτεκτονική, την θεολογία-φιλοσοφία και την ρητορική και σίγουρα η φιλοσοφική αυτή εξέλιξη είναι ένα πολύπλοκο και πολυσχιδές φαινόμενο για να αναλυθεί εδώ, και από το οποίο θα δούμε ελάχιστα χαρακτηριστικά σημεία του. Ενδιαφέρον για εμάς έχει η

αντιπαράθεση στην Ισπανία, αφού οι αντιμαχόμενοι Ευρωπαίοι και Άραβες, πρόβαλαν την υπεροχή τους, όχι μόνο στο στρατιωτικό, αλλά και τον πολιτισμικό τομέα.

Το βασικό κέντρο μετάφρασης των αραβικών συγγραμμάτων, έγινε το μοναστήρι Santa Maria de Ripoll στην Βόρειο Ισπανία, αμέσως μετά την παράδοση του Τολέδο (ισχυρό οχυρό και κέντρο αραβικού πολιτισμού) στους Ισπανούς το 1085. Η προσπάθεια απάντησης των Ευρωπαίων (από τον 11^ο έως τον 13^ο αιώνα) στις αριστοτελικές θέσεις των Αράβων διανοητών, ήταν αυτό που έδωσε ιδιαίτερη άνθηση στον σχολαστικισμό στην Δύση.

Alfarabi (872 - 950)

Αριστοτελιστής στην φιλοσοφία και νεοπλατωνιστής στην μεταφυσική, φιλόσοφος που έζησε στην Βαγδάτη, ανέπτυξε μια σειρά επιχειρημάτων για την ύπαρξη του Θεού που επηρέασε αργότερα την Δύση. **Θεώρησε την μελέτη της λογικής προπαρασκευή για την φιλοσοφία, ξεχώρισε ως προς την μέθοδο και το αποτέλεσμα το γνωστικό αποτέλεσμα της φιλοσοφίας από την θεολογία** και θεωρείται ο πρώτος πραγματικός φιλόσοφος του αραβικού κόσμου.

Avicenna (980-1037)

Ένας σπουδαίος Άραβας ιατρός και φιλόσοφος που έδρασε στην Περσία. Προσπάθησε να αποδείξει ότι η οντολογία είναι μέρος της μεταφυσικής. Το “αντιλαμβάνομαι, άρα υπάρχω” που θα μπορούσε να είχε πει, έγινε από τον Καρτέσιο αργότερα “σκέπτομαι άρα υπάρχω”. Θεωρητικοποίησε το Κισμέτ της ισλαμικής θρησκείας, με την θεωρία περί αναγκαιότητας και μάλιστα όρισε δύο μορφές αναγκαιότητας από τις οποίες ο θεός έχει μόνο την μία. Τέλος ενδιαφέρον έχει η “θεωρία των νοήσεων ή λόγων”, η 10^η νόηση είναι αυτή που δίνει την ικανότητα νόησης του ανθρώπου. Με βάση την ενεργητική αυτή νόηση ο άνθρωπος μπορεί να νοήσει αφαιρετικά και να κατανοήσει τις ουσίες των άλλων όντων ή το γενικό και το αφηρημένο. Τέλος, με βάση την ιδιαίτερη συστηματοποίηση των γνώσεων που έκανε, **ο ισλαμικός Θεός, αποκτά μια κοσμολογική διάσταση και περιορίζεται από μεταφυσικές και λογικές αναγκαιότητες που περιορίζουν τόσο την δημιουργία όσο και τον δημιουργό**, κάτι που δεν άρεσε στους θεολογικούς κύκλους. Πολλοί Δυτικοί υιοθέτησαν ή απέρριψαν και ανταπάντησαν στις ιδέες του Αβικέννα τον 12^ο και 13^ο αιώνα. Από τους Άραβες, αυτός που του έκανε την εντονότερη κριτική, ήταν ο

πιστός μουσουλμάνος φιλόσοφος Algazel τον 11^ο αιώνα.

Αβερρόης (1126 - 1198)

Ήταν ο κορυφαίος και τελευταίος Άραβας φιλόσοφος και σχολιαστής του Αριστοτέλη. Μάλιστα στην Δύση, ήταν γνωστός ακριβώς με αυτό το όνομα “Σχολιαστής”. Γεννήθηκε μεγάλωσε και δίδαξε στην Κόρδοβα της Ισπανίας και λάτρευε τον Αριστοτέλη. Τα κείμενα του που κυκλοφορούσαν στην Ευρώπη ήταν τα ίδια τα βιβλία του Αριστοτέλη με δικά του σχόλια, όπως επίσης κριτική στον Algazel, ή άλλα έργα του. Μια σημαντική θέση του ήταν ότι η **“Πρώτη Ύλη” είναι αιώνια και αυθύπαρκτη και από την φύση της αντίθετη με την φύση του Θεού.**

Άλλη μία ενδιαφέρουσα διαφοροποίησή του ήταν η έννοια του “παθητικού νου” που με την επίδραση του “ενεργητικού νου” του Θεού, γίνεται ένας “κεκτημένος νους” και ταυτίζεται με την κοινή νόηση όλου του ανθρωπίνου γένους.

Η πλέον όμως ενδιαφέρουσα θεωρία του Αβερρόη, που έγινε αντικείμενο αντιπαραθέσεων και μάλλον ήταν και η αιτία που διώχθηκε από το Ισλάμ και πέθανε στο Μαρόκο, ήταν η **“διπλή αλήθεια”** για την σχέση φιλοσοφίας και θεολογίας. Η θεολογία σύμφωνα με αυτή, διδάσκει την αλήθεια με εικόνες στον αγράμματο πιστό ή σε αυτόν που δεν έχει την κριτική ικανότητα να αποδεχθεί τις αλήθειες της φιλοσοφίας. Εν ολίγοις λέει κομπιά αυτό που δεν μπορούσε να πει ανοικτά στο περιβάλλον που ζούσε, ότι η φιλοσοφία είναι η μόνη που μπορεί να οδηγήσει στην αλήθεια. Να σημειωθεί ότι στο Βυζάντιο για παρόμοιο λόγο διώχθηκε ο ύπατος των φιλοσόφων, Ιωάννης Ιταλός, λίγο νωρίτερα, τον 11^ο αιώνα και έληξε άδοξα η “Α’ Βυζαντινή ή Μακεδονική Αναγέννηση”.

Η προσπάθεια των Ευρωπαίων φιλοσόφων να αντικρούσουν την “αιρετική” αυτή θέση, δημιούργησε έναν εντυπωσιακό “διάλογο” που οδήγησε τις εξελίξεις στο τέλος του Μεσαίωνα για να ωφεληθεί και να ελευθερωθεί τελικά η γνώση και η έκφραση. Ο ίδιος ο Αβερρόης κυνηγήθηκε βίαια από το θρησκευτικό μουσουλμανικό κατεστημένο που κατέστρεψε τα βιβλία του και τον φυλάκισε. Ήταν η τελευταία προσπάθεια για Αναγέννηση στο Ισλάμ και απέτυχε οικτρά. Οι φιλόσοφοι διώχθηκαν και η φιλοσοφία έπαψε να διδάσκεται, ως αντίθετη με τον

λόγο του Αλλάχ.

Μαϊμονίδης (1135-1204)

Εβραίος φιλόσοφος, που έδρασε και αυτός στην Κόρδοβα, και υπέστη και αυτός τον διωγμό των φιλοσόφων από το Ισλάμ. Με βάση την “διπλή αλήθεια”, είπε ότι **αν κάτι από την Παλαιά Διαθήκη έρχεται σε αντίθεση με την λογική μέθοδο ή την παρατήρηση, τότε θα πρέπει να ερμηνευτεί αλληγορικά, προς όφελος της φιλοσοφίας και την λογικής.** Άλλος ενδιαφέρον Εβραίος νεοπλατωνιστής φιλόσοφος που επηρέασε τις εξελίξεις ήταν τον προηγούμενο αιώνα πάλι στην Ισπανία, ο Αβικέβρων.

Σχολές των Παρισίων

Ο Ιωάννης του Σαλίσμπερυ (1120 -1180), είναι ο κυριότερος ίσως αντιπρόσωπος της σχολής της Σατρ, που ήταν μαζί με τα σχολεία του Saint Victor, του Ste Geneviève, και της Notre-Dame οι πρόδρομοι του πανεπιστημίου των Παρισίων. Διαμόρφωσε μια πολιτική θεωρία, στην οποία η εξουσία του ηγεμόνα έχει ηθικούς, πολιτικούς και νομικούς φραγμούς και δεν μπορεί να είναι απόλυτη. Σε περίπτωση που καταστρατηγηθούν οι φραγμοί αυτοί, κατά τον Ιωάννη, δικαιολογείται η εξέγερση κατά του τυράννου και η εξόντωσή του.

Ένας άλλος περισσότερο μυστικιστής λόγιος ο Χιου ο Γερμανός (1096-1141), από τη σχολή του Saint Victor, υποστηρίζει ήδη πριν από τον Καρτέσιο την δυϊστική φύση του ανθρώπου. Δίνει και αυτός τρεις νέες **αποδείξεις για την ύπαρξη του Θεού**, αφού πίστευε ότι η φιλοσοφία μπορεί να αποδείξει την ύπαρξη του με την κατά φύση χρήση της νόησης, ενώ στην θεολογία ο νους μαθαίνει από ένα συνδυασμό λογικής και ερμηνευτικής του δόγματος. Μαθητής του Χιου είναι ο Ριχάρδος ο Σκώτος (πέθανε το 1173), υποστηρικτής και αυτός της λογικής για την έρευνα και ανακάλυψη της αλήθειας. Πίστευε ότι αν και τα χριστιανικά δόγματα δεν μπορούν να κατανοηθούν ή να αποδειχθούν με σιγουριά, **μπορούν να εξηγηθούν με λογική.** Πρότεινε και αυτός **τρεις αποδείξεις για την ύπαρξη του Θεού**, βασισμένες στην λογική και την εμπειρία. Επηρέασε τους επόμενους φιλόσοφους, ιδιαίτερα τον Μποναβεντούρα.

Ο Μποναβεντούρα (1221-1274), πολυγραφώτατος φιλόσοφος, θεολόγος και άγιος για τους καθολικούς (άρεσε πολύ στον πάπα η θεωρία του για την “αλάνθαστη γνώση” που τον βόλευε ιδιαίτερα) από την Τοσκάνη, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο στο Παρίσι, στον φραγκισκανό καθηγητή θεολογίας τον Εγγλέζο Alexander of Hales. Αν και δέχεται τον διαχωρισμό θεολογίας και φιλοσοφίας, **επιμένει ότι η**

“φιλοσοφική επιστήμη” είναι η οδός προς τις άλλες επιστήμες (αν και η έννοια της “φιλοσοφίας” του τείνει σε μια μυστικιστική θεολογία [Alessio, 216]). **Συσχετίζει τόσο την πίστη όσο και τον ορθό λόγο στην προσπάθεια εύρεσης της αλήθειας.** Δίνει και αυτός **αποδείξεις για την ύπαρξη του Θεού,** όσο και για την αθανασία της ψυχής. Αν και ακολουθεί την θεωρία του δασκάλου του στον υλομορφισμό, δεν θεωρεί αντίθετες την ύλη και την μορφή, μάλιστα η ένωσή τους δημιουργεί την “ατομικότητα”, που στον άνθρωπο είναι η “προσωπικότητα”. Με την χρήση της αυγουστινιάνειας λογικής περί “δυνητικών μορφών”, προσπαθεί να συμβιβάσει τον Αριστοτέλη με τον Χριστιανισμό, και μάλιστα θεωρεί ότι ο Θεός κατασκευάζει το σύνολο της ψυχής και όχι μόνο το λογικό μέρος της (όπως κατά τον Αριστοτέλη). Τέλος με την θεωρία ότι η ψυχή όταν γεννιέται είναι ένας “άγραφος πίνακας”, επιτίθεται στους οπαδούς του Αβερρόη. Τα κείμενά του θαυμάστηκαν ιδιαίτερα από τους σχολαστικούς του Μεσαίωνα.

Η λογική και ο ορθός λόγος σταδιακά μπαίνουν στην φιλοσοφική σκέψη κυρίως από Άγγλους λόγιους και μάλιστα την εποχή περίπου που γίνεται η πρώτη Άλωση στην Ανατολή, μετά από έριδες των ίδιων των Βυζαντινών.

Ο Ροβέρτος Γκροσσετέστ (1170–1253), με την θεωρία του περί φωτός (De Luce) επηρέασε τόσο την θεολογία και την οπτική, όσο την φυσική και την κοσμολογία. Επηρέασε όμως και την λογική, χρησιμοποιώντας σε αυτήν μια νέα μέθοδο, αναλύοντας την “επαγωγή” του Αριστοτέλη, σε μία “ανάλυση και σύνθεση”, χρησιμοποιώντας επιπλέον “πειράματα” και την οργανωμένη “παρατήρηση”. Για τον λόγο αυτό θεώρησε ότι **όλες οι επιστήμες θα έπρεπε να υπάγονται στα μαθηματικά που η γνώση τους και τα αποτελέσματά τους είναι ξεκάθαρα.** Η επιρροή του στην σχολή της Οξφόρδης, ήταν καθοριστική για τις σημαντικές μετέπειτα ανακαλύψεις.

Μαθητής του ήταν ο Ρογήρος Βάκων (1212-1292), που αργότερα δίδαξε στο Παρίσι και μετά επανήλθε σαν καθηγητής στην Οξφόρδη. Δημοσίευσε το βιβλίο *Speculum astronomica* για να αποδείξει ότι η μελέτη της αστρονομίας δεν αντίκειται στην θεολογία (λίγα χρόνια αργότερα συμπτωματικά στο Βυζάντιο ο Θ. Μετοχίτης έγραφε τον Ηθικό ή Περί Παιδείας με παρόμοιο θέμα). Επειδή οι Φραγκισκανοί τον κατηγόρησαν ότι εισάγει νέες δοξασίες φυλακίστηκε και πέθανε στην φυλακή. Στο έργο του *Opus Maius* αναλύει τους λόγους αποτυχίας για την κατάκτηση της αλήθειας και αυτοί είναι:

- Η υποταγή σε μια μη αξιόπιστη αυθεντία,
- η συνήθεια,
- οι προκαταλήψεις
- η χρήση των θέσεων μιας αυθεντίας, ως αδυναμία να υποστηρίξει κάποιος τις δικές του θέσεις.

Οι θέσεις του αυτές, τον οδήγησαν στο να κριτικάρει τους σύγχρονους του διανοητές, στο γεγονός ότι παρουσίαζαν σαν αλάνθαστες όλες τις θέσεις του Αριστοτέλη, ενώ ήδη ο Αβερρόης και ο Αβικέννας είχαν προτείνει σημαντικές διορθώσεις. Στο *Opus Maius*, πρότεινε και την αλλαγή του ιουλιανού ημερολογίου λόγω της ανακρίβειας του (στην Ανατολή αντίστοιχη πρόταση έκανε τον επόμενο αιώνα ο Νικηφόρος Γρηγοράς). Ακολούθησε τις θέσεις του δασκάλου του για το πείραμα και την εμπειρία, και **πρότεινε για όλες τις επιστημονικές θεωρίες τον πειραματικό τους έλεγχο**, ο ίδιος μάλιστα δείχνει από το πολυσχιδές έργο του να έκανε πολλά πειράματα και ανακαλύψεις, όπως η χρήση της πυρίτιδας και των οπτικών φακών.

Θωμάς ο Ακινάτης

Μαθητής ενός επίσης μεγάλου διανοητή, του Αλβέρτου του Μεγάλου στο πανεπιστήμιο των Παρισίων, ήταν ο Θωμάς ο Ακινάτης (1224-1274). Ο Θωμάς που έγινε δομινικανός μοναχός, είχε μεγάλο συγγραφικό και διδασκαλικό έργο. Αν και μετά θάνατο καταδικάστηκε ως αιρετικός, αναγνωρίστηκε τελικά άγιος από την Καθολική Εκκλησία.

Σε σχέση με τον Αριστοτέλη, όπως και ο δάσκαλός του, θεωρούσε ότι όπου η θεωρία του συγκρούεται με την θεολογία, τότε ο Αριστοτέλης έχει λάθος. Προσπαθώντας να συμβιβάσει την “Διπλή Αλήθεια” του Αβερρόη που σεβόταν πολύ, με την Εκκλησία, δίδασκε ότι υπάρχουν δύο είδη θεολογίας: Η “φυσική” που χρησιμοποιεί την λογική και λιγότερο την αποκάλυψη και η “δογματική” που χρησιμοποιεί το δόγμα. Με αυτή τη λογική, η φιλοσοφία δεν επηρεάζει την

δογματική και ο διαχωρισμός τους είναι αγεφύρωτος. Η γνώση των άπιστων και ειδωλολατρών μπορεί να είναι ατελής αλλά όχι πλάνη. Αυτό έφερε σε σύγκρουση τους δομινικανούς με τους φραγκισκανούς σχετικά με το θέμα της παντοδυναμίας της θεολογικής αλήθειας.

Μια ενδιαφέρουσα μικρή διάκριση, πάλι επηρεασμένη από τους Άραβες, δημιούργησε μεγάλη αντιπαράθεση των θωμιστών και των οπαδών του Μποναβεντούρα. Αυτό οφείλεται στη θέση του για την ύλη και την μορφή, και την διάκριση μεταξύ ουσίας και ύπαρξης. Με βάση αυτήν έβγαλε το συμπέρασμα ότι όλα τα δημιουργήματα του ορατού και αισθητού κόσμου έχουν ύλη και μορφή ενώ οι άγγελοι μόνο μορφή, δίνοντας έμφαση στην έννοια της ύπαρξης σε αντίθεση με την υπάρχουσα τότε νεοπλατωνική ουσιολογία. Η σημασία της αλλαγής αυτής ήταν τεράστια, αφού οδήγησε αργότερα στον υπαρξισμό. Όπως και πολλοί συνάδελφοί του, ασχολήθηκε και διατύπωσε 5 αποδείξεις για την ύπαρξη του Θεού. Για τον Ακινάτη ο σκοπός του ανθρώπου είναι πάντα το καλό (Σωκράτης), και η βούλησή του το μόνο που μπορεί να επιλέξει είναι το μέσον για να το επιτύχει. Είναι ο πρώτος που μελέτησε και κατέγραψε (σε προσπάθεια απάντησης στην θεωρία του Αβερρόη για τον Νου), την δράση της συνείδησης, με την έννοια ότι μπορεί να θέτει σαν αντικείμενά της όχι μόνο τα δεδομένα των αισθήσεων αλλά και τις έννοιες με τις οποίες κατανοεί την πραγματικότητα. Αναφέρει επίσης την γνωστή πλέον χριστιανική θεωρία ότι το κακό είναι έλλειψη του καλού, και ότι υπάρχει μόνο ένας ηθικός νόμος στον οποίο υποτάσσονται όλοι οι υπόλοιποι νόμοι.

Στον πολιτικό στοχασμό θα πρέπει να πούμε ότι εκείνη την εποχή είχαν αναπτυχθεί ήδη δύο ρεύματα. Του Αβερρόη, στην πλήρη αποδέσμευση της πολιτικής από την θρησκευτική εξουσία, και του Αυγουστίνου στον έλεγχο της

κοσμικής από την θρησκευτική εξουσία. Υπήρχε και η συμβιβαστική των “δύο σπαθιών” του Ιωάννη του Σκώτου, στην ισοτιμία των δύο αρχών. Ο Ακινάτης αν και δεν διαφέρει από τον Αυγουστίνο, θεωρεί την επίδραση της Εκκλησίας έμμεση με την δημιουργία ηθικών προδιαθέσεων. **Πρέπει ο ηγεμόνας να θέτει νόμους σύμφωνα με τον φυσικό και τον ηθικό νόμο, και αν δεν ισχύει αυτό, ο υπήκοος οφείλει να αντιδράσει.** Η επίδραση της ιδέας των νομικών και ηθικών φραγμών στην πολιτική εξουσία η οποία είχε συνηθίσει στην απολυταρχία, έκανε να δημιουργηθεί ένα αίσθημα δικαίου στην Δύση, απόδειξη είναι το γεγονός ότι και η κάθε μικρή πόλη μπορεί να μην είχε γιατρό αλλά σύντομα απέκτησε από ένα δικαστήριο.

13^{ος}-15^{ος} αιώνας

Είμαστε ήδη στον 13^ο αιώνα περίπου, την εποχή που έγινε η δεύτερη αντίστοιχη προσπάθεια στο Βυζάντιο που λέγεται και “Παλαιολόγεια Αναγέννηση”, χωρίς καμμία απολύτως εξέλιξη και αυτή. Αντίθετα στη Δύση έχουμε ένα οργασμό στην διανόηση.

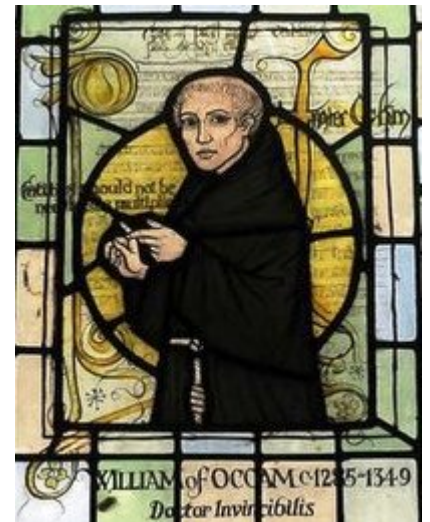
Ο ακραίος ρεαλιστής Αιγίδιος της Ρώμης (1247-1316), πρότεινε για τις παρατηρήσεις και τα πειράματα, να προεπιλέγονται για την επαλήθευση μιας θεωρίας (σωτηρία των φαινομένων). Επίσης πρότεινε ότι ανάμεσα σε δύο πιθανές αλλά διαφορετικές θεωρίες, σωστότερη είναι η απλούστερη, κάτι δύσκολο στην κατανόηση για την εποχή που οι θεωρίες ήταν ιδιαίτερα πολύπλοκες.

Ο μεταφυσικός φιλόσοφος Ιωάννης Ντανς Σκώτος (1265-1308) από την Σκωτία, πρότεινε την ενοποιημένη έννοια της ύπαρξης, θεμελιώνοντας την φυσική θεολογία. Οι καθολικές έννοιες για τον Ιωάννη, βρίσκονται μόνο στον νου και η μορφή και η ύλη είναι τελείως διαχωρισμένες, η δε φύση των όντων εξαρτάται από κατιτίς διαφορετικό για το κάθε ένα. **Η γνώση για τον Ιωάννη βασίζεται αποκλειστικά στην εμπειρία των αισθητών και δεν έχει ανάγκη φωτισμού από τον Θεό,** η δε θέληση παίζει μεγάλο ρόλο στην διαδικασία νόησης της πραγματικότητας. Μάλιστα δέχεται δύο ειδών θελήσεις, την φυσική προδιάθεση που έχουν όλα τα όντα και την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου. Στο θέμα της λογικής τώρα πρότεινε την **καταγραφή όλων των συνθηκών των πειραμάτων** για να βρεθεί μία κοινή συνθήκη για το ίδιο αποτέλεσμα, θεωρώντας την ως την πιθανότερη αιτία (Μέθοδος της συμφωνίας στην επαγωγή). Στον τομέα της ηθικής, μια πράξη είναι ηθικά καλή, όχι μόνο με βάση τον σκοπό αλλά και όλα τα άλλα περιστατικά και αποτελέσματα της πράξης αυτής. Τελικά, **η πράξη είναι**

ηθική αν συμβαδίζει με τον ορθό λόγο. Άλλη μια ενδιαφέρουσα θεώρηση του Ιωάννη είναι για την πολιτική: Η σχέση άρχοντα-υπηκόου δεν είναι η πατρική όπως εθεωρείτο μέχρι τότε, αλλά αποτέλεσμα της συμφωνίας των πολιτών να ζουν με δικαιοσύνη και ειρήνη και χωρίς τις έγνοιες της πολιτικής εξουσίας.

Την εποχή αυτή, βλέπουμε ήδη πολλές αντιπαραθέσεις σε ένα φιλοσοφικό-θεολογικό διάλογο, μερικές φορές στα πανεπιστήμια και με διώξεις, αλλά παρ' όλα αυτά η γνώση προχωράει και τα πανεπιστήμια απεξαρτητοποιούνται τόσο από την Εκκλησία όσο και από τον ηγεμόνα. Εκείνη την περίοδο μπαίνει και η έννοια του πανεπιστημιακού ασύλου, σαν άμυνα στις έξωθεν του κάθε πανεπιστημίου επεμβάσεις, άλλοτε από τους ηγεμόνες άλλοτε από την Εκκλησία. Άλλη μια σημαντική εξέλιξη είναι η δημιουργία των ιταλικών δημοκρατιών, που θα διεκδικήσουν πλέον ρόλο στα πολιτικά πράγματα της Ευρώπης. Εκεί έχουμε μεγάλη κινητικότητα σε όλους τους τομείς, η ναυτιλία ενισχύει το εμπόριο και την μεσαία τάξη. Έτσι θα είναι οι πρώτες κοινωνίες που μετά τις πολιτικές θα διαφοροποιηθούν από το παραδοσιακό φεουδαλικό σύστημα και θα προχωρήσουν και σε πολιτιστικές αλλαγές ανεξάρτητες από την Εκκλησία και τους ηγεμόνες.

Ένας Άγγλος φραγκισκανός μοναχός και θα λέγαμε κατεξοχήν φιλόσοφος της λογικής, είναι ο Ουίλλιαμ του Όκκαμ (1287-1347) που σπούδασε στην Οξφόρδη. Ένας πραγματικά ανεξάρτητος λόγιος που δεν φοβήθηκε να τα βάλει με το κατεστημένο της εποχής, ήταν κατά της συγκέντρωσης πολιτικής και οικονομικής εξουσίας από τον πάπα, αφορίστηκε και κατέφυγε στον Λουδοβίκο της Βαυαρίας. Για τον Όκκαμ, **η λογική μελετά όρους που δεν μπορούν να υπάρχουν χωρίς τον νου.** Προσπάθησε να συμβιβάσει την χριστιανική πίστη με τον βελτιωμένο από την επίδραση των Αράβων αριστοτελισμό, αλλά κατηγορήθηκε για αγνωστικισμό, διότι θεωρούσε ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τίποτα περί Θεού, επειδή δεν υπάρχει αντίστοιχη εμπειρία, αφού κάθε προσπάθεια γνώσης του είναι εκ των προτέρων αποτυχημένη και φυσικά αμφισβήτησε τις παραδοσιακές αποδείξεις για την ύπαρξή του. Αυτό οδηγεί στην πλήρη διάσταση θεολογίας και φιλοσοφίας και θα φέρει αναπάντεχες εξελίξεις. **Η ενορατική γνώση για τον Όκκαμ εμφανίζεται ταυτόχρονα με την εμπειρία των υπαρκτών και αποτελεί το θεμέλιο της επιστημονικής γνώσης.** Η οντολογία του

περιορίζεται μόνο σε ότι πραγματικά υπάρχει και **περιφρονεί τις θεωρίες περί της ύπαρξης των όντων** (Ακινάτης, Μπωναβεντούρα κ.λπ.), διότι απομακρύνεται από την σωστή χρήση της γλώσσας, με την οποία επίσης ασχολήθηκε ιδιαίτερα. Αποτέλεσμα της λογικής του αυτής είναι και το γνωστό “ξυράφι του Όκκαμ”, που λέει στην καθομιλουμένη ότι **“Δεν πρέπει να προβαίνουμε σε περισσότερες εικασίες από όσες είναι απαραίτητες”**, αλλά μπορεί να αποδοθεί ως: “Αν δύο θεωρίες έχουν τα ίδια συμπεράσματα τότε ακολουθούμε την απλούστερη”. Για τον Όκκαμ, η θέληση δεν μπορεί να διαχωριστεί από την νόηση, ενώ **για την ηθική θεωρεί σωστό να ακολουθεί τα κελεύσματα του ορθού λόγου**. Πίστευε, όπως και όλοι οι φραγκισκανοί, στο ότι οι εκκλησιαστικοί δεν πρέπει να έχουν και να διαχειρίζονται περιουσία και για τον λόγο αυτό διώχθηκαν από τον πάπα, αν και μόλις πέθανε ο προστάτης του Λουδοβίκος, υπέγραψε μεταμέλεια ένα χρόνο πριν πεθάνει. Το πλήγμα όμως στην εξουσία της Εκκλησίας και ειδικά στην επιβολή της στην πολιτική εξουσία, ήταν μεγάλο.

Η σημασία του Όκκαμ είναι τεράστια για ό,τι ακολούθησε, τόσο στον τομέα της ηθικής, της λογικής, της πολιτικής και της θεολογίας-φιλοσοφίας και της σχέσης τους από εκεί και πέρα. Ένας από τους άξιους συνεχιστές της οκκαμικής λογικής ήταν ο Νικόλαος της Οτρεκούρτ (1297-1369). **Υπέρμαχος της ατομικής θεωρίας** που είχε απορριφθεί από τον Αριστοτέλη και όλους τους χριστιανούς λόγιους, χρησιμοποίησε την αριστοτέλεια αρχή της μη αντίφασης και την οδήγησε στα άκρα, επηρεάζοντας τον τρόπο που βλέπουμε σήμερα την πραγματικότητα. Διώχθηκε και τα βιβλία του κάηκαν αλλά επέδρασε και αυτός στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Οι νομιναλιστές (ονοματοκράτες) που ήταν κυρίως οκκαμιστές, επικράτησαν στο Παρίσι. Κατά τον εκατονταετή πόλεμο σε μια έξαρση θρησκευτικού φανατισμού διώχθηκαν και ο Λουδοβίκος ΙΑ, απείλησε να καταστρέψει όλα τα έργα τους, αλλά μετά από έντονες αντιδράσεις το 1481 ακύρωσε την απαγόρευση, που ευτυχώς από ότι φαίνεται δεν είχε υλοποιηθεί. Μετά από αυτό ο νομιναλισμός εξαπλώθηκε ραγδαία και κυριάρχησε τόσο στο Παρίσι όσο και στην Οξφόρδη και από εκεί στα υπόλοιπα πανεπιστήμια της Ευρώπης με ελάχιστες εξαιρέσεις όπως τα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης και της Κολωνίας, που υπερίσχυαν οι θωμιστές και οι σκωτιστές. Το τελικό αποτέλεσμα από τις διαμάχες αυτές είναι η εξέλιξη του ορθού λόγου και θα φανεί στην εξέλιξη της φιλοσοφικής πορείας μετά την Αναγέννηση.

Να σημειωθεί εδώ, ότι πριν ακόμα πεθάνει ο Όκκαμ ξεσπάνε στο Βυζάντιο οι ησυχαστικές έριδες με τον σπουδαγμένο στην δυτική φιλοσοφία, μοναχό Βαρλαάμ

και τον λόγιο-αστρονόμο Νικηφόρο Γρηγορά από την μία πλευρά, με τους ησυχαστές του Αγίου Όρους και τον Γρηγόριο Παλαμά από την άλλη. Οι πρώτοι ήταν οπαδοί της δυνατότητας της λογικής να κατανοήσει την πραγματικότητα, ενώ ο Παλαμάς και οι ησυχαστές, ότι μόνο με τον διαλογισμό και με την φώτιση του “άκτιστου φωτός” μπορεί να γίνει γνωστή η αλήθεια. Η έριδα έληξε αφού ο νέος αυτοκράτορας πήρε θέση με τους δεύτερους, και έξι χρόνια πριν τον θάνατο του Όκκαμ (1341) βγήκε η απόφαση της Συνόδου, που πρόκρινε την προσευχή εις βάρος της λογικής και που επιβεβαιώθηκε δέκα χρόνια αργότερα (1351). Ήταν και η οριστική ταφόπλακα της δεύτερης προσπάθειας στο Βυζάντιο για μια στοιχειώδη αναγέννηση. Αυτό θα ενισχύσει και την υπάρχουσα αντιδυτική υστερία και θα βοηθήσει στην ξεκάθαρη στροφή προς τον Σουλτάνο που θα γίνει σύντομα.

Φυσικά, στο σαρωτικό πνεύμα του οκκαμισμού υπήρξαν αντιδράσεις, αυτές ήταν από τον Ζαν Μπουριτάν (1295-1363) αλλά και τους ήδη μυστικιστές Γερμανούς όπως ο Έκχαρτ (1260-1328). Η κριτική του Μπουριτάν ήταν θετική ως προς την εξέλιξη της αριστοτέλειας λογικής και επηρέασε θετικά ακόμα και τον Κοπέρνικο. Ο Έκχαρτ όμως στράφηκε σε ιδεαλιστικές και αντιορθολογικές νεοπλατωνικές λογικές, στηριγμένες στην μυστικιστική ένωση του ανθρώπου με τον Θεό. Σημαντικότερος, πάντως, είναι ο Νικόλαος Κουζάνος (1401-1464), ένας πλατωνιστής θεολόγος, αστρονόμος και φιλόσοφος, που συμμετείχε και στις συζητήσεις για την ένωση των εκκλησιών με τους Βυζαντινούς.

Είδαμε εν συντομία, την διαλεκτική ανέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης στην διάρκεια του Μεσαίωνα στην Ευρώπη μέχρι την Άλωση, για να καταλάβουμε ότι οι λόγιοι του Βυζαντίου που πήγαν στην Δύση εκείνη ακριβώς την εποχή, πράγματι πήγαν όπως λέει και η Αρβελέρ για να βρουν τα φώτα του πολιτισμού και όχι να τα δώσουν. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν επέδρασαν θετικά στις ήδη διαμορφωμένες εξελίξεις. Ο Εμμανουήλ Χρυσολωράς, δίδαξε ελληνική γλώσσα και γραμματεία και την πλατωνική φιλοσοφία. Ο Πλήθων μολονότι δεν έμεινε, έπεισε τον Κοσμά Μέδικο να ιδρύσει μια Πλατωνική Ακαδημία στην Φλωρεντία. Ο Βησσαρίων που έγινε και καθολικός καρδινάλιος, μετέφερε όλη την βιβλιοθήκη του στην Δύση. Άλλοι γνωστοί λόγιοι ήταν ο Γεώργιος Τραπεζούντιος, ο Θεόδωρος από την Γάζα και ο Ιωάννης Αργυρόπουλος. Όλοι αυτοί ευνόησαν την διδασκαλία των Ελληνικών και την μελέτη της αρχαίας γραμματείας σε συνδυασμό με τον ελληνομαθή Ιταλό μοναχό Βαρλαάμ, που εκδιώχθηκε με τις ησυχαστικές έριδες από το Άγιο Όρος και που ήταν και ο δάσκαλος του Πετράρχη. Αν εξαιρέσουμε τις μεταξύ τους έριδες (υπήρχαν και αυτές), βοήθησαν σε μία εντονότερη προβολή του Πλατωνισμού, και

εντατικοποίηση των σπουδών, και οδήγησαν σε καλύτερη μετάφραση ή κατανόηση των πρωτότυπων ελληνικών κειμένων και τελικά το κίνημα του Ανθρωπισμού (Πετράρχης Έρασμος). Η ουσία όμως της Αναγέννησης είχε ήδη κτισθεί στα πανεπιστήμια της Δύσης από τον Μέσο Μεσαίωνα.

Επίλογος

Είδαμε την εξέλιξη της γνώσης στην Δύση και το πως από τους σκοτεινούς χρόνους του Πρώιμου Μεσαίωνα που η γνώση ήταν στα χέρια της Εκκλησίας, με την Καρολίγγεια Αναγέννηση, μπόρεσε να διαχυθεί και να δημιουργήσει θεσμούς πραγματικής παιδείας σε μια ολόκληρη ήπειρο. Πως, με αρχικά ελάχιστα μέσα σε σχέση με τον πλούτο γνώσεων του Βυζαντίου, έκτισαν βάσεις για μια μεγάλη ανάπτυξη. Είδαμε, επίσης, την σταδιακή δημιουργία των πρώτων πραγματικών πανεπιστημίων (στο παράρτημα στο τέλος υπάρχουν και άλλα στοιχεία) και το πως αυτά εξελίχθηκαν ραγδαία, πως ανεξαρτητοποιήθηκαν από την Εκκλησία και τους ηγεμόνες, καθώς και το είδος της επίδρασης των άλλων λαών όπως του Βυζαντίου και των Αράβων. Τέλος, είδαμε σημαντικά ονόματα λογίων και το σταδιακό κτίσιμο των νέων ιδεών που έρχονται με την Αναγέννηση. Είδαμε πρωτότυπη σκέψη που κτίζεται σταδιακά, διαλέγεται και κλιμακώνεται, και όχι απλό υπομνηματισμό ή αναμάσηση με φιλοσοφικούς όρους ενός μονολιθικού δόγματος, όπως κατά κανόνα γινόταν στο Βυζάντιο. Αυτό που δεν είδαμε, αν και υπονοούνται σε κάποια σημεία, τα προβλήματα και τις αντιστάσεις που πρόβαλε η Εκκλησία, που ήταν πολλές αλλά θα κλιμακωθούν οργανωμένα μετά την Αναγέννηση. Ο Ύστερος Μεσαίωνας ήταν πράγματι μια εποχή έντονων και τελείως νέων φιλοσοφικών ζυμώσεων, μάλιστα στην ιστορία της φιλοσοφίας, πολλοί είναι αυτοί που θεωρούν τον Ύστερο Μεσαίωνα σαν αυτή καθαυτή την φιλοσοφική αναγέννηση. Από εδώ και πέρα αρχίζει σταδιακά και η χρήση των εθνικών γλωσσών και τα πανεπιστήμια γίνονται φυτώρια της μεταγενέστερης μετεξέλιξης στο έθνος-κράτος.

Το χαρακτηριστικό που λείπει από το Βυζάντιο και που υπήρξε για ένα σεβαστό διάστημα στους Άραβες, είναι ότι στην Δύση, το παράθυρο της λογικής ήταν πάντα ανοικτό, όπως και σε μεγάλο βαθμό το παράθυρο του διαλόγου. Πάνω σε αυτά κτίστηκε η πορεία προς την φιλοσοφία, την Αναγέννηση και τον ανθρωπισμό. Όλοι σχεδόν οι λόγιοι ψάχνουν για λογικές αποδείξεις για τον θεό και την αλήθεια μέχρι να έρθει ο Όκκαμ και το σκηνικό να αλλάξει. Η αναζήτηση αυτή της λογικής συνέπειας αν και αρχικά δείχνει χωρίς μέλλον, χωρίς πρακτικό αποτέλεσμα, ήταν τόσο συνεχής αλλά και δημιουργική για ότι ακολούθησε, που μας δείχνει ξεκάθαρα

γιατί στο Βυζάντιο δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει κάτι αντίστοιχο παρά τις δύο προσπάθειες που έγιναν τον 10^ο και 13^ο αιώνα. Η Ανατολή συνέχισε να ζει στον εκκλησιαστικό της Μεσαίωνα, εγκλωβισμένη στον αχρονικό συμβολισμό και στην απόλυτη αντίθεσή της στην διαλεκτική και την πράξη, την στιγμή που στην Δύση, άθελα της η Εκκλησία, βοήθησε στο να ελευθερωθεί το πνεύμα, να απεγκλωβιστεί και να εκφραστεί, να σπρώξει την Εξέλιξη εμπρός προς την νεώτερη εποχή. Το ότι έγινε άθελα της Εκκλησίας, φαίνεται αργότερα, μετά την Αναγέννηση και στην αντίδρασή της, τόσο στην Μεταρρύθμιση, όσο και στην αρχή της επιστημονικής έκρηξης που έγινε, με την δράση της Ιεράς Εξέτασης. Το παιχνίδι της όμως είχε χαθεί, εμφανίστηκαν νέοι φιλόσοφοι όπως ο Καρτέσιος ή ο Σπινόζα, ο στοχασμός ελευθερώθηκε, η έλευση του Διαφωτισμού ξεκαθάρισε το τοπίο και περιόρισε την Εκκλησία στο χωράφι της και μόνο. Με τον Διαφωτισμό έχουμε και την ολοκλήρωση του έργου της Αναγέννησης και της εξαιρετικής και επίπονης αυτής προσπάθειας που έγινε μέσα στον Μεσαίωνα και ελευθέρωσε το ανθρώπινο πνεύμα από τα δεσμά του φόβου και του σκότους της θρησκευτικής άγνοιας.

Παράρτημα

Άλλοι λόγοι που συνέτειναν στην Αναγέννηση

-Η χρήση της λατινικής γλώσσας σε όλες τις σχολές και αργότερα στα πρώτα πανεπιστήμια, δημιούργησε μια μεγάλη κινητικότητα καθηγητών αλλά και μαθητών. Πάρα πολλοί Άγγλοι δίδασκαν σε σχολές στην Ευρώπη και το αντίθετο. Επίσης συνακόλουθα σε αυτό υπήρχε μια μεγάλη κινητικότητα στην αντιγραφή βιβλίων. Τα νέα βιβλία, αντιγραφόντουσαν και κυκλοφορούσαν με μεγάλη ταχύτητα στις διάφορες σχολές ή ακολουθούσαν τις μετακινήσεις καθηγητών. Επίσης υπήρχε μεγάλη κινητικότητα και των μαθητών, που αν δεν τους κάλυπτε ένα πανεπιστήμιο, εύκολα πήγαιναν σε άλλο, ή τελειώνοντας ένα, συνέχιζαν τις σπουδές αλλού, σε άλλη πόλη.

-Η συνεχής αναζήτηση της γνώσης γενικά ευνοούσε τον διάλογο.

-Στον πολιτικό τομέα οι θέσεις του Αυγουστίνου, του Ιωάννη του Σκότου και η θεωρία του πάπα Γελάσιου του 1ου (τέλος 5^{ου} αι.), καθόριζαν την πολιτική ιδεολογία του ισοδύναμου μοιράσματος της εξουσίας, στον ηγεμόνα και την Εκκλησία. Τον 10ο αιώνα όμως, οι ιερές συμμαχίες με κάποιους ηγεμόνες κλονίζονται, όταν στις μεταξύ τους διαμάχες, υπήρχε ξεκάθαρη επιλογή του πάπα. Οι λόγιοι ακόμα και ολόκληρα πανεπιστήμια, επιλέγουν με ποιόν θα ταχθούν και

αυτό δίνει την ώθηση για την μελέτη και τον διάλογο πάνω στη πολιτική θεωρία, την ανεξαρτησία της Παιδείας και το πανεπιστημιακό άσυλο.

-Η δημιουργία της αστικής τάξης.

Η ανακάλυψη νέων θαλασσιών κυρίως διαδρομών προς την Ανατολή με αποκορύφωμα την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου αργότερα, η δημιουργία και εξέλιξη των ιταλικών δημοκρατιών, η σχετική σταθερότητα, έδωσαν σταδιακά ανάπτυξη στο εμπόριο. Μια νέα μεσαία τάξη, η αστική τάξη, εμφανίζεται ζητάει να μορφωθεί και να εξελιχθεί, αμφισβητώντας την αυθεντία και την εξουσία της Εκκλησίας και των ευγενών, απαιτώντας μερίδιο στην εξουσία.

Τα πανεπιστήμια στην Ευρώπη πριν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Τα πανεπιστήμια ήταν εξέλιξη της ύπαρξης πολλών σχολείων σε μια ευρύτερη περιοχή και της ανάγκης δημιουργίας σχολών δασκάλων και καθηγητών για αυτά και ξεκίνησαν ως *universitas magistrorum*, ή *universitas scholarium*. Τα δύο πρώτα πανεπιστήμια ήταν:

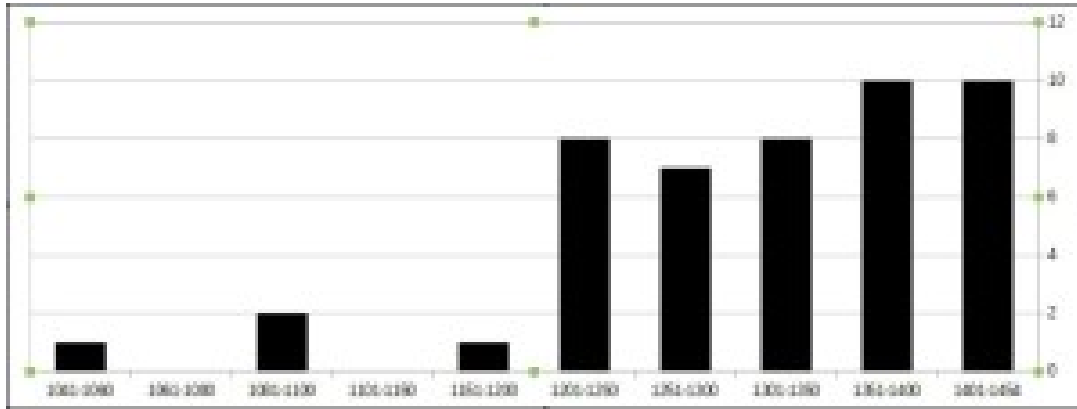
Το Πανεπιστήμιο της Μπολόνια θεωρείται το πρώτο σύγχρονο πανεπιστήμιο, ιδρύθηκε στην Ιταλία το 1088.

Το Πανεπιστήμιο των Παρισίων (Σορβόνη) που όπως είδαμε ήταν εξέλιξη της σχολής του Άαχεν όταν μεταφέρθηκε στην δεκαετία του 870. Σαν πανεπιστήμιο θεωρείται το 2^ο στον κόσμο και που δημιουργήθηκε πριν το 1150.

Στην Βικιπαίδεια υπάρχει λίστα όλων των πανεπιστημίων που ιδρύθηκαν από το 1000 έως το 1500 στις ευρωπαϊκές πόλεις και με τα σχετικά λινκς μπορείτε να δείτε την ιστορία του κάθε ενός.

Συνολικά 47 πανεπιστήμια ιδρύθηκαν στην Δυτική Ευρώπη από τον 11^ο αι, ως το 1453 που έγινε η Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει τον αριθμό νέων πανεπιστημίων ανά πενήνταετία, Οι σποραδικές προσπάθειες από το 1041 έως τον 12^ο αιώνα συστηματοποιούνται και έχουμε σταθερή αυξητική πορεία από το 1200 και μετά.

Φιλίστρω

Βιβλιογραφία

Βασική πηγή είναι το βιβλίο:

Αθανασόπουλος Κ., Φιλοσοφία στην Ευρώπη - Η φιλοσοφία από τον 6ο έως τον 16ο αι., ΕΑΠ, Πάτρα, 2001.

Άλλες πηγές:

Alessio Franco, Ιστορία της Μεσαιωνικής Φιλοσοφίας, Τραυλός, Αθήνα, 2007.

Windelband W. - Heimsoeth H., Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας, τ. Β' Η Μεσαιωνική Φιλοσοφία, μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1982.

Εικόνες

1η Εικόνα

Προσαρτήσεις του Καρλομάγνου (με ανοιχτό πράσινο) στο Φραγκικό Βασίλειο.

Χάρτης του 1926, Perry-Castañeda Library Map Collection

http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/frankish_power_481_814.jpg

2η Εικόνα

Johannes-Scotus-Erigena Ιρλανδικό χαρτονόμισμα των 5 λιρών που κυκλοφορεί από το 1993

3η Εικόνα

Άγαλμα του Αβερρόη στην Κόρδοβα

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/BAE09705.jpg>

4η Εικόνα

Ο Ρογήρος Βάκων στο αστρονομικό του παρατηρητήριο στην Οξφόρδη (Merton

College), ελαιογραφία του Ernest Board 92 x 61 εκ.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roger_Bacon_in_his_observatory_at_Merton_College,_Oxford._Oi_Wellcome_M0001840.jpg#/media/File:Roger_Bacon_in_his_observatory_at_Merton_College,_Oxford._Oi_Wellcome_V0018155.jpg

5η Εικόνα

Saint Thomas Aquinas, τέμπερα σε ξύλο του Carlo Crivelli του 1476, 40 x 60 εκ. κομμάτι ξύλινου πολύπτυχου στην εκκλησία του San Domenico στο Ascoli Piceno, Κεντρική Ιταλία.

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:St-thomas-aquinas.jpg>

6η Εικόνα

O William of Ockham, σε βιτρώ εκκλησίας στο Surrey, Αγγλία.

https://en.wikipedia.org/wiki/William_of_Ockham#/media/File:William_of_Ockham.png

7η Εικόνα

Στατιστικός πίνακας της δημιουργίας νέων πανεπιστημίων, μέχρι το 1453.